

En kvalitetskommentar ...

Av Knut Stene-Johansen

Kommentar til *Kvalitetsforståelser. Kvalitetsbegrepet i samtidens kunst og kultur*. Norsk kulturråd 2016, i anledning boklansering på KHiO onsdag 10. februar 2016.

La meg først få takke for invitasjonen og for tilliten. Jeg skal forsøke å unngå å komme med for mange nye definisjoner av begrepet *kvalitet* og kun kommentere den foreliggende utgivelsen og det å skrive om kvalitet. I ordet *kommentar* ligger det forresten et spenn av betydninger – fra oppspinn og påfunn til seriøs refleksjon og tilsvar. I lys av dette ber jeg om tilgivelse dersom jeg i det følgende har en tendens til å vende tilbake til to lidenskaper, henholdsvis litteraturens og vinens verden, som begge ikke bare tilfører livet kvalitet, men som alltid selv underlegges kvalitetskrav.

*

I en berømt liten tekst plederer den italienske romanforfatteren Italo Calvino for lesningen av klassiske litterære verk. Men i denne korte teksten, som finnes fritt tilgjengelig på nettet, og som heter *Perché leggere i classici*, benytter Calvino ikke

begrepet *kvalitet* en eneste gang. Dette i motsetning til den amerikanske litteraturteoretikeren Harold Bloom, som i første setning i *Vestens litterære kanon* fra 1994 sier han skal skille ut de kvalitetene (*the qualities*) som har gjort 26 forfattere kانونiske, «det vil si», skriver han, «til autoritative, i vår kultur». Men Bloom sier også at svaret på spørsmålet om hvorfor noen blir opphøyet til kanon, har med en form for «selsomhet» (*strangeness*) og originalitet å gjøre. Calvinos tekst om å lese klassikerne er rik i all sin kortfattetethet, den er en palimpsest, med flere betydningslag, litt som romanen *Usynlige byer*. Hans nummererte argumenter (i alt 14 stykker) handler naturligvis også om kvalitet. Men han bruker altså ikke selve ordet *kvalitet*, hvilket jeg synes er interessant:

Calvinos argument nr. 6 lyder for eksempel slik: «En klassiker er en bok som aldri helt har uttømt alt den har å si til sine lesere.»

Og argument nr. 10: «Klassiker er betegnelsen som gis til enhver bok som synes å representere hele universet, en bok på linje med gamle talismaner.»

En annen forfatter jeg har stor sans for, franske Roland Barthes, skriver i sin selvbiografi om «la mollesse des grands mots» – «de store ordenes slapphet» – og han sammenligner det med Salvador Dalís utflytende urskiver: De renner ut, bort, ned fra skrivebordet. Barthes' eksempler er ord som *historie*, *natur* og *determinisme*. *Kvalitet* er også et slikt vagt og uklart, men allikevel insisterende ord, som i beste fall huser et betydningsmangfold og i verste fall erstatter virkelig tankearbeid.

Livskvalitet

Ordet *historie* kan allikevel vise seg å ha mening. Barthes skriver at *historie* kan fremstå som en moralsk idé som gjør det mulig både å relativisere det naturlige og å tro på tidens betydning. For ordene endrer seg, skriver Barthes videre, de «vender som en vin» (som det lyder i den danske oversettelsen). Og dermed har vi en referanse til det faktum at kvalitetsvin blir bedre ved dekantering og lufting, samtidig som den kan ødelegges ved for mye og for lang eksponering for lys og luft. Noen ord kan ifølge Barthes enten fortape seg i fra-seologiens fordervede rom eller bore seg som en drill helt inn i subjektets nevrotiske rot, mens andre igjen har det med å tilpasse seg brukeren. Han nevner ordet *skrift*, som hang ved ham gjennom hele forfatterskapet, og som endret seg i takt med hans teoretiske utvikling. Det spørres om ikke ordet *kvalitet* også er et slikt ord, eller en slik vending, som snur seg etter den som bruker det, og gjøres synonymt med for eksempel inntjening, relevans, nytte eller holdbarhet – for å nevne noen av ordets metamorfoser. Og hva med en av de viktigste formene for kvalitet, livskvaliteten? Det illustrerer hvor relativt et begrep kan være. Når matematikeren Ulrich i Robert Musils klassiker *Der Mann ohne Eigen-*

schaften (engelsk: *The man without qualities*) fra 1930–43 er beskrevet så ambivalent og likegyldig at han er prisgitt omverdenen for i det hele tatt å få noen identitet, viser det hvordan livskvalitet er et utsatt eksistensielt fenomen knyttet til idiorytmi (forståelse for individuelle livsrytmer) og fellesskap: Det finnes en form for *interpassivitet* som tapper livskvaliteten ut av oss, skriver filosofene Slavoj Žižek og Robert Pfaller.

Kvalitetskontroll og andre troll

Det er med andre ord fristende å tenke seg at kvalitetsforståelser innenfor ett felt sømløst kan overføres til et annet. Helsevesenets forståelse av kvalitet må være en våt drøm for alle som utøver kvalitetssikring. Effektivt og målbart er den basert på tre kvalitetsindikatorer: *strukturindikatorer* (rammer, ressurser, kompetanse, tilgjengelig utstyr, registre), *prosessindikatorer* (aktiviteter i pasientforløpet, diagnostisk behandling) og *resultatindikatorer* (overlevelse, helsegevinst, tilfredshet). Fristende her er det kanskje, om man tilhører undervisningssektoren, å bytte ut «pasient» med «student».

Men også i helsevesenet er *kvalitet* naturligvis et ord man strides om, ikke bare angående definisjon, men også implementering. Kvalitetssikring kan ofte fremstå som et behov for kvalitetskontroll, med hovedvekt på kontrollen. Kontroll fremstår ikke alltid som et *troll*, men vil kunne være det når kvalitetskriteriene eksempelvis formuleres på for stor avstand, og kontrollen av samsvar mellom praksis og kriterier stilt ovenfra eller utenfra i seg selv blir viktigere enn en åpen diskusjon om kriterier for og innhold i «kvaliteten».

Boken *Kvalitetsforståelser* lærer oss imidlertid at forståelsesformer uttrykt begrepsmessig *kan* ha tverrfaglig og tverr-

disiplinær overføringsverdi, og boken er da også gjennomgående basert på dialog mellom blant annet kulturanalyse, kunstteori, sosialantropologi, litteraturkritikk, dramaturgi, musikkvitenskap, museumsaktivitet og idéhistorie. En tilbakevendende problematikk er nettopp den som oppstår i møtet mellom det målbare og det ikke-målbare. Det sentrale ligger allerede inn-bakt i tittelen: *Kvalitetsforståelser* – i flertall. Det finnes ikke én forståelse av kvalitet, men flere kvalitetsforståelser.

Kresenhet og bananlikør

Selvsagt kunne flere felter vært representert. Eksempelvis er kvalitet i kulinarisk og gastronomisk sammenheng dessverre utelatt – jeg kunne ønsket meg noen refleksjoner over kvalitet i mat og vin, eller ernæring i det hele tatt: Er sunnhet en kvalitet? Er smak mulig å lære? Hva er i bunn og grunn *haute cuisine*? Er matens kvalitet viktigere enn samværgleden rundt bordet? Egentlig ville jeg ha åpnet med å fortelle om en person, en vinekspert, som ikke bare setter kvalitetsbegrepet på spissen, men som spisser begrepet i retning av noe som på våre breddegrader ofte blir sett på som noe negativt, nemlig *kresenhet*. Min gode venn er uten diskusjon i teten av internasjonal kompetanse på sitt felt og kjent for å kunne avgjøre og definere kvalitet – i vin. Han skiller mellom *naiv*, *personlig* og *iboende* kvalitetsforståelse. *Dagens Næringsliv* kalte ham i et portrettintervju for «gjesten fra helvete», fordi han alltid insisterer på å ha med seg sin egen vin og dessuten å stå for matlagingen når han inviteres bort. Noen synes det er strålende, andre kan ikke utstå det – at noen kan være så kresen. Kresenhet har alltid sin pris, også sosialt. Kanskje har kvalitet det også.

I den sammenhengen, som i flere av bidragene i *Kvalitetsforståelser*, er det

interessant at kvalitet (i vin) knytter an til mottageren eller konsumenten mer enn å være en objektiv tilstedeværelse i gjenstanden. For å få en kvalitetsforståelse av vin må du lære deg, møysommelig og konsentrert, hva druetyper, jordsmonn, klima, årganger og produsenter betyr, og du må lese om ulike lokale lover og regler for klassifisering og produksjon. Ikke minst må du gjennomføre et utall smaker før du kan uttale deg «kvalitativt» om vin. Samtidig har alle sin soleklare rett til å bedømme en vin som kvalitetspreget, når som helst og hvor som helst. Men ordet *kvalitet* endrer seg, det *vender*. En enkel chianti på en uterestaurant i Roma med din utvalgte kan smake helt fantastisk, mens nøyaktig samme vin faller fullstendig igjennom om du bringer den med deg hjem i stua og vil gjenoppleve nytelsen. Det er ikke få som har tatt med seg bananlikør hjem på sin første sydenreise og kanskje funnet den igjen i kjellerboden tredive år senere, forstandig nok urørt. Bananlikør, kunne vi da oppsummere med å si, har ekstreme kvaliteter.

Miss Lykket

Det finnes utallige måter å ta seg inn i kvalitetsbegrepet på. At noe har kvalitet, er ikke det samme som at det har interesse. Den danske maleren Asger Jorn skriver i sin bok *Held og hasard* fra 1952 at i kunsten er det mislykkede ofte mer interessant enn det vellykkede. Da Clint Eastwood en gang på 1980-tallet avholdt et seminar på et universitet i California om historiens ti dårligste filmer, var det genuine filmatiske kvaliteter han var ute etter i det mislykkede. Blant annet den at de dårlige filmene, deriblant de såkalte kalkunene, taler filmens språk tydeligere enn Hollywood-suksessene. På samme måte vil en eksamensoppgave innenfor et eller annet

universitetsfag vurdert til bokstav-karakterene D eller E kunne fortelle oss mer om de faglige kravene som stilles enn en oppgave vurdert til A eller B, ved at kravene *ikke* er innfridd. Det har med målbar innfrielse å gjøre, det å svare til forventninger, kriterier, krav. (Selv har jeg lenge lurt på om jeg skulle våge å ha et masterseminar om de ti dårligste norske romanene i vår samtid, fordelt på fem kvinnelige og fem mannlige, gjerne nålevende forfattere.)

Ordnes magi

Sosialantropolog Odd Are Berkaak skriver om Munchs maleri *Skrik* at «det er vel ingen diskusjon om at maleriet er av høy kvalitet». Ikke? Hvorfor det ikke diskuteres, er interessant: Er det slik at man ikke diskuterer nasjonal arven, eller er bildet så ikonisk at det ikke kan underlegges normale vurderingskriterier? Det er blitt sagt at maleriet egentlig er slurvete, grovt og enkelt, noe alle og enhver kunne ha laget (men bare Munch gjorde det!), og det er sagt at bildet ikke ville hatt sin ikoniske status og globale berømmelse om det ikke hadde vært for skrekkfilmene med samme navn, som er sett av millioner. Og hva med myten om det angstdrevne blikket utover Oslofjorden, fra Ekebergåsen, når vi vet at den berømte, prosadiktaktige teksten til bildet *Skrik* ble skrevet ned i den milde og vakre middelhavsbyen Nice? Eller antagelsen av at den blodrøde himmelen i *Skrik* skyldes atmosfæriske virkninger fra et vulkanutbrudd i Indonesia i august 1883, og som i månedsvis ga spektakulære solnedganger verden over? Konspirasjonsteoriene flourer, påstandene myldrer. *Skrik* slutter for sin del ikke å utøve sin selsomme virkning på oss, generasjon etter generasjon.

Det er klart, ordet *kvalitet* er et magisk ord. Det skaper en virkelighet, eller snarere en illusjon om noe virkelig eksisterende, som for øvrig *Kvalitetsforståelser* lærer oss er ett av ordets grunnbetydninger, det vil si «beskaffenhets». *Kvalitet* tilhører ord som har en oppsiktsvekkende tiltrekning, det er ekstremt salgbart, det har en immanent retorisk overbevisningskraft, i likhet med visse andre ord. Ordet *sex* har for eksempel på fransk 1200 nyanser: Det tiltrekker seg oppmerksomhet og skaper nye varianter av seg selv. Som Tore Vagn Lie skriver, avføder begrepet *kvalitet* nye ord og kan komme til å ende langt bortenfor den kurs det ble sjøsatt til. Kvalitet eller kvalitetsforståelse forsvinner imidlertid ikke om begrepet byttes ut eller forvitrer. Kanskje tvert imot.

Noen metaforer kan være ganske tomme, åpne, de kan fylles alt etter behov, brukes om hva som helst. Men de har nettopp den egenskap at de genererer nye betegnelser. Metaforen *labyrint* er et slikt ord, det kan brukes på absolutt alt: Alt kan fremstå som labyrintisk, selv den rette linjen eller sirkelen, eksempelvis når det skal forklares matematisk, politisk eller moralsk. Eller *kvalitet*: en semantisk labyrint. Det eneste kvalitative spørsmålet som gjenstår, er hvor en labyrint begynner. Slik er det også med kvalitetsbegrepet (eller kvalitetsmetaforen): Hvor begynner det?

Dialektikken i *Kvalitetsforståelser*

Det er ingen tvil om at *Kvalitetsforståelser* selv holder høy standard. Det merkes i det redaksjonelle opplegget, i bokens egen og de enkelte bidragenes disposisjon, i språkføringen, de få trykkfeilene, flyten i argumentasjonene og det solide antall perspektiver som presenteres. Ett trekk ved absolutt samtlige bidrag i *Kvalitetsforståelser* er at de er dialektiske. Antagelig fordi forfat-

terne har følt et kvalitetskrav, for dialektikk er et kriterium for en god diskusjon – på den ene siden, og på den andre:

Frederik Tygstrup tar utgangspunkt i to kvalitetskriterier (markedsmessig suksess og kulturell anerkjennelse). Brita Brenna fremhever to nøkkelord (kvalitet og deltagelse), og Stian Grøgaard konfronterer to sider ved høyere utdanning (fagmiljø og administrasjon). Bernhard Ellefsen bruker blant annet to ulike vurderinger av ett og samme litterære verk, det gjør også Tore Vagn Lie. Anne Danielsen diskuterer to ytterligheter («begrepsliggjøring av kvalitet» og «begrepsløs estetisk erfaring»), Odd Are Berkaak skiller mellom to rasjonaliteter og to modeller for kvalitet, og Knut Oterholm drøfter to biblioteker og to dimensjoner (lesning og kontekst). Linnéa Lindsköld diskuterer to styringskrefter (markeds og politikk), mens Knut Ove Eliassen kommer frem til at kvalitetsbegrepet har to kilder (filosofi og virksomhetsstyring).

Underveis får vi et godt knippe med begrepspar og binarismer, idet ordet *kvalitet* må sees i lys av både *estetikk og etikk*, *politikk og marked*, *individ og fellesskap*, *fortid og nåtid*, *det partikulære og det universelle*, *aktualitet og inaktualitet*, *tradisjon og fornyelse*, *frihet og ufrihet*, *makt og avmakt*, *kriterier og uforutsigbarhet*, *linearitet og kollateralitet* – og så videre.

Med andre ord: Vi gjenkjenner det dialektiske prinsippet i alle de glimrende bidragene. Motsetninger må til for å skape et argument. Men kommer det mer ut av disse diskusjonene, annet enn at kvalitetsbegrepet alltid er et «på den ene siden og på den andre siden», eventuelt alt og ingenting?

Jeg tror det er viktig at den som bruker begrepet *kvalitet*, for eksempel

innenfor offentlig forvaltning, er klar over at begrepet og ordet *kvalitet* lett kan fremstå som et mantra, en slitt metafor, en benevnelse som erstatter et virkelig tankearbeid. Min tanke med å påpeke den argumentative totaktsrytmen i tekstene, var at det er så altfor lett å bli værende der, i en både-og-tenkning, når det faktisk er viktige ting som står på spill. Tidligere ville man med et nå gammelmodig uttrykk kanskje ha sagt at det foregår en åndskamp der ute. Så må det tillegges at alle bidragene – slik jeg leser dem – dog løfter seg ut av den trivielle balansekunsten og markedsfører tydelige meldinger.

Kvalitet, relevans, nytte

Når eksempelvis Stian Grøgaard fastslår at kvalitet er blitt et spørsmål om *relevans*, og at relevans er målbart og dermed noe som administrasjonen kan vurdere bedre enn fagmiljøene, er det et meget tankevekkende innlegg. Ikke minst for oss fra humanvitenskapelig hold, hvor nytte og relevans tidvis blir brukt mot oss i et kortsiktig og korttenkt perspektiv. Det blir spennende å se om et års tid, når regjeringen skal legge frem en stortingsmelding om humanistisk forskning og utdanning, der *kvalitet*, *relevans* og *behov* er nøkkelord. Jeg spør: Hvilken *nytte* har man av å lese klassikerne?

Ordene *relevans* og *nytte* knytter seg til ordmagien som begrepet *kvalitet* omgis av. Det er ikke lett å avlese relevans eller nytte av kunst – eller av humanvitenskapene. Og hva skjer når kunstneren eller forskeren strategisk eller ubevisst baker relevans og nytte inn i sin virksomhet? Allerede Friedrich Schiller advarte i *Über das Patetische* fra 1793 mot å bruke kunsten i et eller annet konkret øyemed, eksempelvis nasjonsbygging eller annen politisk sammenheng: «Diktetekunsten utfører aldri en

bestemt oppgave for mennesket», skriver han. Schiller skriver også i 1795, i teksten som på norsk heter *Om menneskets estetiske oppdragelse*, at «det nyttige er blitt tidens avgud som alle krefter trelles under og alle talenter hyller». Med Schiller kommer også ordet *dannelse* inn, hos ham som alltid knyttet til begrepet *frihet*.

Absolutt kvalitet

Åndskamp kan føles svært så konkret på kroppen. Tilsidesettelse av faglig autoritet er nevnt. Viktig er også Grøgaards idé om at kvalitet blir en produktiv og skapende betegnelse først når den oppfattes som *absolutt* (noe som også gjenspeiles i Berkaaks tanker om agens). Det er befriende med et slikt enten-eller-argument, når det så lett kunne blitt et uforpliktende både-og. Hvis ikke en vinprodusent av den seriøse typen hadde tro på et absolutt i kvaliteten, ville han eller hun ikke holdt på med det. Det samme gjelder antagelig på alle faglige og kunstneriske felt. Ikke desto mindre, som bokens siste kapittel formulerer det, er det ikke kontroversielt at kvalitet, «ikke er noe absolutt, men gitt ved en eller flere standarder». Men dette er ikke noe som utelukker at *oppfattelsen* av kvalitet, kravet om kvalitet, må være absolutt for den som bes om å levere varene – kunstneren, forskeren, forfatteren, musikeren og så videre.

Alternative begreper

Når redaktøren helt avslutningsvis tar opp spørsmålet om alternativer til kvalitetsbegrepet, delvis begrunnet med at det vanskelig favner «det som skiller seg ut, som bryter med de etablerte målestokkene», er det presist sagt, ut fra tanken om at kvalitet kan ha med målestokker, kriterier og

verdier å gjøre. Nå har slike trekk dog gjerne blitt koblet til nettopp forestillingen om kvalitet, som i definisjonen av kvalitet hos Harold Bloom eller kvalitet som en «hendelse» og kulturelle nyskapninger som revolusjonerende. Men vi forstår den avsluttende bekymringen for en skjør begrepskonstruksjon som risikerer å bli misbrukt vel så mye som oppbrukt.

Når Calvino ikke bruker ordet *kvalitet* i sin tale for den litterære kanon, er det fordi han vet vel så mye om ordenes magiske kraft som Harold Bloom. Han vet at klassikerne er litteraturens aksiomer, at de i likhet med grunnsetninger som allment aksepteres uten bevis, bidrar til å skape det litterære system, og at begrepet *kvalitet* av og til må tilnærmes indirekte.

Men Calvinos roman *Usynlige byer* er udiskutabelt en klassiker. Det sier seg selv.

Knut Stene-Johansen er professor i allmenn litteraturvitenskap ved Universitetet i Oslo.

